

הרבי מפיאסצ'נה – גיבור ואנטי-גיבור

עמוס גולדברג

מעטות הרשימות המקוריות מתקופת השואה שנכתבו בידי אנשים דתיים או חרדים. אחת מאותן תעודות בודדות המצויות בידינו היא ספרו של רבי קלמן קלונימוס שפירא, הוא הרבי מפיאסצ'נה. הספר "אש קודש", הוא ליקוטי דרשות שנישאו (או נכתבו בלי שהיה אפשרות לאומרן בעל-פה מפאת קשיי הזמן) בין ראש השנה ת"ש לשבת חזון תש"ב (18 ביולי 1942), ארבעה ימים לפני תחילת הגירוש הגדול מוורשה. על דרשותיו אלה הוסיף הכותב הערות ותיקונים במהלך שנת תש"ג, בשעה שהגירושים ההמוניים כבר היו בעיצומם. רשימות אלה, שהוחבאו בכדים, נמצאו מתחת להריסות הגטו והוצאו לאור בידי אהרון סורסקי.

רבי קלמן קלונימוס שפירא נולד בשנת תרמ"ט (1889), נצר למשפחה חסידית ידועה. ב-1913 הוכתר כרבה של פיאסצ'נה והוא בן 24. בהפצצות הגרמניות בתחילת המלחמה איבד הרבי את בנו, גיסתו וכלתו. הוא עצמו נספה ב-1943. מאז סגירת הגטו בנובמבר 1940 ועד לשילוחים ההמוניים ניהל הרבי "שולחן" חסידי, שדרשותיו מהוות את המקור לספר "אש קודש". אלה דרשות אותנטיות, המשקפות את התמודדותו הדתית הנוקבת עד תהום של אדם שכל כולו אמונה צרופה בבורא עולם.

לרבי מפיאסצ'נה שמור מקום של כבוד בזיכרון החרדי, ועל דמותו ופועלו נכתב בכתבי עת חרדיים בישראל ובאמריקה. באחרונה (1994) אף יצא לאור אלבום זיכרון מהודר המוקדש לו, תחת הכותרת: "זיכרון קודש לבעל אש קודש". עם זאת ראוי לציין, כי בניגוד למה שניתן היה לצפות, דמותו אינה עומדת בשורה הראשונה של פנתיאון הזיכרון החרדי, ואף החומר שנכתב עליו, למרות שהוא מצוי, מועט יחסית. עניין זה מעורר תמיהה, שעליה ברצוני לעמוד במאמר זה – שהרי לכאורה, אין כמו רבי קלמן קלונימוס שפירא כדי להוות דמות מופת, אשר מימשה בצורה אולטימטיבית כמעט את עולם הערכים החרדי דווקא במציאות הנוראה של גטו ורשה. כדי להשיב על תהייה זו ברצוני לבדוק את ההתייחסות לרבי בירחון החרדי "בית יעקב", שיצא לאור בשנים תשי"ט עד תש"מ (1959-1980).

לפני שניגש לניתוח המאמרים, מן הראוי להקדים הקדמה קצרה על אופיו של זיכרון השואה החרדי. אחד התהליכים המכוננים את הזיכרון הקולקטיבי הוא תהליך מתמשך של פישוט וקידוד. בתהליך זה בורר הזיכרון הקולקטיבי, מתוך שלל ההיבטים וההתרחשויות, את אלה המתאימים לאתוס החברתי של הקבוצה הזוכרת. אותם אירועים עוברים תהליך של רידוד והשטחה עד שהם הופכים לקודים, וככאלה הם נזכרים. כך, למשל, מצויים בזיכרון הישראלי

החילוני הדומיננטי קודים כמו "ששה מיליון", "עמידה יהודית", "קידוש החיים", ואולי גם – עדיין – "השואה והגבורה".

זיכרון השואה החרדי שונה בתכלית מזה הישראלי החילוני, והקודים שהוא מכיל בתוכו שונים בהתאם. מבין הקודים המרכזיים המרכיבים את זיכרון השואה החרדי, נדמה כי שניים – שהם אולי המרכזיים ביותר – הם קוד "קידוש ה'" וקוד "נס הצלת התורה בימינו".

מושג "קידוש ה'", במסגרת קידודו בזיכרון הקולקטיבי החרדי, מחזיק משמעות כפולה. האחת היא קבלת הדין והצדקתו בעיצומם של מאורעות האימה והמוות. השנייה, הדומיננטית יותר בדרך-כלל, היא עצם קיומו של אורח חיים דתי בתנאי הגטו או המחנה. קוד זה מופעל הן בסיפורים על פשוטי העם והן כאשר מדובר בצדיקים ובגדולי תורה. הוא מתייחס ישירות לאירועים שהתרחשו בשואה ונועד להעניק להם משמעות דתית – ובאמצעותם לאירוע הכולל. זהו קוד שנועד לתבנת את האירוע אל תוך רצף המושגים המסורתי ואף להוות אלטרנטיבה לזיכרון הציוני, שהעלה ועודנו מעלה על נס את לוחמי הגטאות והפרטיזנים.

"נס הצלת התורה בימינו" הוא קוד שונה, המקשר באופן ישיר את זכר אירועי העבר עם ההווה החרדי שלאחר השואה. זהו קוד הממקד את הזיכרון בהצלתם של כמה אדמו"רים ורבנים חשובים, כמו הרבי מגור, הרבי מבלז, הרבי מסאטמר, הרב פינקל, הרב שך ואחרים, ששיקמו באופן מדהים את היהדות החרדית בישראל ובארצות הברית לאחר השואה. העיסוק בקוד זה נועד גם להשיב על השאלה הקשה והחרפה הנשאלת מבית ומחוץ: כיצד קרה שהמנהיגות החרדית נטשה את צאן מרעיתה בשעתו הקשה ביותר? עם בעיה זו מתמודדים, כידוע, גם ציבורים אחרים, אולם היא חריפה שבעתיים אצל החרדים בגלל מעמד המיוחד של המנהיגים הדתיים – ה"גדולים". הצגת ההצלה כנס כלל יהודי שאיפשר את שיקומה של יהדות התורה נותן, במידה רבה, צידוק מוסרי ודתי ל"נטישה".

יש שלושה מאפיינים בולטים לשני הקודים הללו ולכלל העיסוק החרדי בשואה: הזיכרון האישי ועולם החוויות האוטנטי והחד-פעמי של הניצולים נבלע כמעט לחלוטין בתוך הקודים הקולקטיביים.

התוצאה היא שהסיפורים המרכיבים את הזיכרון הקולקטיבי נעדרים כמעט לחלוטין רגשות טראומטיים של אימה, התפוררות וחוסר אונים. אלה הם בסופו של דבר סיפורים אופטימיים, המדחיקים כמעט לחלוטין את מה שמכונה "הזוועות". גם אם הסיפורים מסתיימים בהשמדה מדובר בניצחון, שהרי הגוף אולי נשרף, אך רוח ישראל סבא ממשיכה לנצח בעולם.

הזיכרון החרדי מבקש להימנע ככל האפשר מהתמודדות ישירה עם בעיות תיאולוגיות או היסטוריוסופיות, העולות בהקשר של השואה. משום כך הזיכרון מובנה באופן חד-ממדי ביותר, כדי לאשר מחדש את עולם הערכים האורתודוקסי.

הירחון "בית יעקב" מקדיש שלושה מאמרים מרכזיים לספר "אש קודש". בנוסף לכך נסקרת משנתו החינוכית של הרבי כפי שבאה לידי ביטוי בספרים שחיבר לפני המלחמה, "ספר חובת

התלמידים", "ספר הכשרת האברכים" ואחרים. מלבד זאת מוזכר מדי פעם הרבי מפיאסצ'נה בהקשרים שונים.

דמותו של רבי ק"ק שפירא היא, אם כן, דמות מופת בזיכרון השואה החרדי. ואכן, במובן מסוים הוא מודל המממש את האידיאל החרדי של רב ומנהיג בתקופת השואה. מצד שני, להבדיל מזיכרון השואה המאוחר, המנסה עד כמה שניתן לטשטש ולהקהות את המציאות הנוראה ואת הדילמות שלו בעקבותיה, בוקעת מספרו של האדמו"ר מפיאסצ'נה – שנכתב בעיצומם של מאורעות השואה – המציאות בכל זוועתה, והזעקה קורעת לב. במרכז דיונו יעמוד המתח שבין הטקסט לבין זיכרון השואה כפי שהתגבש בחברה החרדית, או, בהגדרה גסה מעט, המתח בין ה"רצוי" ל"מצוי".

בראש המאמר בגיליון "בית יעקב" מחדש כסלו תשכ"א (עמ' 20-21) מצוטטים דבריו של הרב מחנוכה תש"ב (עמ' קלב-קמא בספר "אש קודש"): "והענין שהיוונים רצו להשכיחם תורתך ועשו זאת על-ידי צרות וייסורים שגרמו לישראל כמו שמסופר ביוסיפון, והיו ישראל יכולים להשקיע כל דאגתם על ייסורי הגוף שלהם והיתה אמונתם נחלשת על ידי כך. אבל הם ידעו אז שתכלית כל ייסורי הגוף שגרמו להם הוא להשכיחם תורתך ולהעבירם מעל חוקי רצונך ורק על זה דאגו והיא היתה עיקר צרתם, ולכן נתחזקה על יד זה אמונתם יותר ויותר והושיעם ה' בזכות האמונה, וזהו 'ועמדת להם בעת צרתם', עמדת להם מפני שלהשכיחם תורתך היה עיקר צרתם לכן הושעתם".

קטע זה מבטא שתיים מהנחות היסוד בזיכרון השואה החרדי. האחת היא כי השואה אינה אירוע הנבדל באופן קטגורי מכל שאר ה"פולמוסים", הגזירות והחורבנות. ההנחה השנייה, הקשורה בטבורה לראשונה, היא שהמניע העיקרי לשואה הוא המאבק הרוחני והדתי של כוחות הרשע הנאציים, המתנכלים לתורת ישראל שמסמלת בעבורם את הטהור והנשגב.

תובנות אלה אכן קרובות להלך רוחו של הרבי, אולם הקטע שהוצא מהקשרו המקורי מכוון, למעשה, למשהו אחר לגמרי. מוקד הדרשה אינו רציפות ההיסטוריה היהודית, אלא דווקא חיזוק האמונה בימים שבהם נטרף עולם התורה בפולין בכלל ובגטו ורשה בפרט. וכך כותב האדמו"ר בפסקה הקודמת לזו שמצטט הירחון בראש הרשימה: "אבל כיון שרק את צרותינו הגופניות אנו מרגישים וכי תכלית כל הצרות הוא ה' והתורה אינם נותנים אל לב, לכן עוד נחלשת אצל הפרטים האמונה". פסקה כזו, המעידה במפורש על התרופפות האמונה בקרב יהודי הגטו, אין מקומה בראש מאמר בירחון החרדי – ועוד נרחיב על כך את הדיבור בהמשך. מעבר לכך ישנה נקודה נוספת הראויה לציון. הציטוט המובא נאמן ברובו למקור, למעט שינוי אחד הבולט לעין. המשפט "והיו ישראל יכולים להשקיע כל דאגתם על ייסורי הגוף שלהם והיתה אמונתם נחלשת על יד כך" איננו מופיע במקור, ובמקומו מצוי המשפט "וגם על-ידי חוכמה יונית שהתפשטה בין ישראל עד שאמרו לישראל כתבו לכם על קרן השור שאין לכם

חלק באלוהי ישראל כנודע ממדרש תזריע". ההשמטה של משפט פולמוסי זה והוספת משפט משלים במקומו מסמנת מגמה נוספת בכתיבה של "בית יעקב".

בעוד שבדברי הרבי מפיאסצ'נה נרמז שהצרות באות על ישראל משום התנכרותם ליהדות והתקרבותם לתרבות החילונית הסובבת, עושה הירחון מאמצים עילאיים לעקוף מעקש זה, והדבר אינו מקרי. בחלק מהרשימות ניכר ניסיון מודע להתחמק מהתפלמסות עם הציונות או עם גישות יהודיות מודרניות אחרות על רקע השואה. בהערת אגב נאמר, שלצד גישות אלה קיימות גם רשימות מסוג אחר.

כפי שצינו, ההבנה החרדית של השואה אינה מוציאה אותה מרצף ההיסטוריה היהודית כאירוע חריג. רעיון זה בא לידי ביטוי מפורש בהמשך הרשימה. "אנו יודעים כי המלחמה נגד היהודים מני עמלק וכל הממשיכים אחריו בכל דור ודור היא מלחמה רוחנית מוחלטת. אין זו מלחמה עם הגוף היהודי אלא עם הנשמה היהודית". גם הרב ק"ק שפירא מסכים עקרונית עם גישה זו, אלא שהוא מעמידה באופן שונה, המותאם למציאות שהוא חווה. "ולא די להם לשונאינו לכבות ניצוץ האלוהים לבד אשר בתוכנו רק את שניהם יחד רוצים לכלות את הגוף ואת הנפש" (דרשת חנוכה תש"א). בניגוד לעמדה קיצונית זו, מציג הירחון עמדה מאוזנת יותר ההולמת יותר את המציאות.

מעניין שבהערה שהוסיף המחבר בי"ח כסלו תש"ג ישנה מודעות כלשהי לאופיים החריג של אירועי השואה, וכך הוא כותב: "רק הצרות שהיו עד שלהי דשנת תש"ב היו כבר אבל כהצרות משונות ומיתות רעות ומשונות שחידשו הרשעים הרוצחים המשימים עלינו בית ישראל משלהי תש"ב לפי ידיעתי בדברי חז"ל ובדברי הימים אשר לישראל לא היה כמותם. וה' ירחם עלינו ויוציאנו מידם כהרף עין" ("אש קודש" עמ' קלט).

הצרות שהתרחשו "משלהי תש"ב" ואשר אליהן הוא מתייחס הן, למעשה, הגירושים ההמוניים למחנות ההשמדה. ביחס לאלה מביע הרב את דעתו כי הם שונים מרדיפות היהודים המוכרות לו. למרות שאין הוא מציין מהי בדיוק ההבחנה, ולמרות שאין באפשרותנו לדעת אם התכוון להבדל מהותי המפריד את השואה מכל שאר הרדיפות בהיסטוריה היהודית, עולה מדבריו שלא היקף הצרות והרציחות הוא שמדהים אותו – אלא אופן ה"מחודש". בין כך ובין כך, רוח הדברים אינה תואמת את הלך המחשבה השולט בירחון כולו, המדגיש חזור והדגש שהשואה במהותה אינה חריג היסטורי. למותר לציין, שהערה זו אינה מוזכרת במאמר.

קטע אחר שמוענק לו פירוש שלא כעניינו הוא צוואתו של הרבי מפיאסצ'נה, המודפסת בתחילת הספר. במאמר מצוטטת חתימת הצוואה: "הנשבר והנרדף מצרותי ומצרות ישראל העמוקים עד תהום רבה וגבוהים עד שמי שמים". לדברים אלה מתוסף פירוש: "כאן טמון החידוש כי הצרות עמוקות עד תהום רבה ידענו מכבר... אך שהם גבוהים עד שמי שמים?"

דיה שורה זו להוכיח על אש האמונה שזיככה את מחשבתם וחישראלה את רוחם של מקדשי השם מעוני הגטאות".

לעניות דעתנו, אם ניתן למצוא רמזים לכוונות נסתרות במלים אלה, כי אז יש לפרש שורה זו כהטחת דברים כלפי מעלה ולא כביטוי לאמונה תמימה. הדברים אינם מופרכים, שהרי פעמים מספר בא הרב בדברים עם ריבונות של עולם. כך, למשל, בדרשה לשבת חוקת תש"ב (עמ' קפז) דורש הרבי את הדברים הבאים:

"ובאמת פלא הוא איך העולם עומד אחר כל-כך הרבה צעקות, ואילו בעשרה הרוגי מלכות נאמר שצעקו המלאכים זו תורה וזו שכרה וענתה בת קול מהשמים, אם אשמע קול אחד האפוך את העולם למים. ועתה ילדים תמימים, מלאכים טהורים, אף גדולים קודשי ישראל הנהרגים ונשחטים רק בשביל שהם ישראל שהם יותר גדולים מהמלאכים ממלאים את כל חלל העולם צעקות ואין העולם נהפך למים, רק עומד על עומדו כאילו לא נגע לו הדבר ח"ו".

גם א. ספרן, בעל המאמר "בית יעקב", מצטט שורות אלה, אך המשפט המסיים – "כאילו לא נגע לו הדבר ח"ו" (ויש לשער שה"לו" מתייחס לקב"ה ומשום כך הוסיף הרבי ח"ו) – מתוקן ל"כאילו לא קרה כלום...". בכך מתמתנת הטרוניה כלפי הקב"ה. כללו של דבר, הירחון אינו נמנע מלצטט קטעים בעייתיים שאינם משתלבים עם הנורמה בכתיבה על השואה בירחון, אך הוא דואג לרככם.

עניין זה בא לידי ביטוי גם בהקשרים אחרים. הירחון מתעלם כמעט לחלוטין מקיומו של ציבור שאינו חרדי בשואה. דמויות כאלה, אם הן מופיעות, מטרת הופעתן ניגוח ופולמוס או לחילופין עדות חילונית המחזקת את נקודת המבט החרדית.

הכתבה "בית יעקב" אינה חריגה בעניין זה: "מתוך קריאה בכתביו הרוטטים בלהט של קדושה ומסירות נפש אנו מציצים לעולמו של הרבי מפיאסצ'נה, ודרכו אל הגטו כולו. אמנם נקבצה ערימה גדולה של ספרות החורבן אצלנו ונדפסו ספרים לא מעטים על גטו ורשה... אך טרם נמצא לנו מה התחולל בנפש פנימה של דרי גטו ורשה". למרות זאת מציין כותב המאמר עצמו את זעקתו הגדולה של הרבי על התמעטות האמונה, לימוד התורה וקיום המצוות בגטו – בניגוד גמור לרוב המוחלט של המאמרים העוסקים בנושא השואה ומדגישים אך ורק את ההיפך. מעניין לעקוב אחר האופן שבו ממתן א. ספרן את הדברים. תחת כותרת המשנה "הווי הגטו באספקלריה של קידוש ה'" מספר ספרן, שלבו של הרבי "התפלץ" לנוכח הגזירה של תספורת הזקן. כהוכחה הוא מצטט את הקטע הבא: "פשוט מספרים זקני ישראל שעל-ידי זה בחיצוניותם אינם ניכרים, ומרוב הייסורים גם בפנימיותם אינם ניכרים, עד שגם האיש בעצמו אובד את עצמו והוא בבחינת אובד עליהם מתפלל הנביא ובאו האובדים..." (פר' תולדות ת"ש עמ' יא). ודוק, שהרבי אינו מתפלץ לנוכח הגזירה אלא לנוכח השפעתה ההרסנית על יראי ה', אשר גילוח זקנם משפיע "גם בפנימיותם" עד שגם בכך כבר אינם

ניכרים. כפי שכבר הערנו, הטקסט המצוטט זועק את מצוקתם הרוחנית הנוראה של אנשי הגטו, אך הזעקה ממותנת באמצעות הכותרת "הווי הגטו באספקלריה של קידוש ה'".

גם לתעוזתו של כותב הרשימה יש גבול, משום שהציטוט אינו מושלם. למשפט "שהאיש עצמו אובד את עצמו" יש המשך בספר "אש קודש": "ואת עצמו אינו מכיר איך הרגיש עצמו לפני שנה בשבת גם בחול קודם התפילה ובשעת התפילה, וכדומה עתה נרמס ונדרס עד שאינו מרגיש אם איש ישראל הוא אם אדם הוא אם בהמה שאין לה שום מציאות להרגיש והוא בבחינת אובד ובאו האובדים". תחושתו הנוראה של הרבי היא שהייסורים מקעקעים לחלוטין את צלם אלוקים שבאדם ומביאים חורבן, שייתכן כי יהיה בלתי הפיך. את דבריו הבוטים, שאינם ניתנים לפירוש מעודן, אין הכותב מצטט. הוא מעדיף להשמיטם.

אכן, בעל המאמר אינו מתעלם מהמפולת הרוחנית בקרב תושבי הגטו; הוא מתייחס אליה פעמיים נוספות בהמשך המאמר, אולם לא כנושא הנדון בפני עצמו אלא כרקע שעל פניו מובלטת פעולתו הברוכה של הרבי כקן אור באפילה. למשל: "פורים של שנת תש"א בגטו. יהודים מדורדרים ברוחם. איש אינו מסוגל לשמוח, אבל הרבי מפיאסצ'נה טוען כנגדם... כך עולה בידו להחדיר שביבי שמחה בקרב הנשמות המושפלות והגופים הרצוצים". אכן, יש בפסקה זו הודאה בחוסר היכולת לשמוח, אך מצד שני מניח הכותב שהרבי אכן הצליח במשימתו והחדיר מעט שמחה "בקרב הנשמות המושפלות".

ובאשר לדלדול לימוד התורה מסביר בעל המאמר כך: "ניתן איפוא להבין כמה הוגדשה סאת צערו לנוכח החורבן הרוחני בגטו, שלא היה קטן מהחורבן הגשמי. בפרט כאב על דלדול שורות תלמידיו, מי בחרב ומי ברעב מי בחיפוש אחר לחם ומי סתם כך בים הצרות והגזירות. רושם הרבי: 'מי הוא שלבו לא ידווה בראותו שאין חדרים אין ישיבות אין בתי מדרש ושטיבלך', אך אין הוא נופל חלילה בזרועות היאוש ומתנחם 'כי על-ידי הרצון לתורה ולעבודה והצער על ההריסה הרוחנית ממתיק את הדינים וממשיך ישועה', ועוד לא אפסה תקווה" (מצוטט מפרשת עקב תש"א, עמ' קיב).

דברי הרבי מרים כלענה, והמאמר אינו מתכחש להם כליל. הטקסט מחייב את הירחון לסטות מגישתו ה"חיובית", ושום פעלול רטורי שבעולם לא יוכל לשנות זאת. ואולם, למרות זאת מתרחש שוב אותו תהליך של "המתקת הדינים" ביחס לטקסט עצמו, שכן הפסקה בירחון יוצרת את הרושם שלימוד התורה פסק בגלל מניעות הנגרמות ממצוקות הזמן, והוא אינו מגלה בפה מלא את שאומר הרבי עצמו כמה שורות לאחר מכן. "בחורים המתרחקים (מדרך אביהם ונעשים חופשים) ישנם הרבה, אבל בחורים מאבות הדיוטות שיבוא להתקרב אין גם אחד" (שם עמ' קיב). יתר על כן, דברים אלה נכתבו באוגוסט 1941, אך הרבי מוסיף הגהה משנת תש"ג וזו לשונה: "דברים הנ"ל נאמרו ונכתבו בשנת תש"א שאז אף היו הצרות רבות ומרות מאוד כפי שקצת מהן נראות בחז"ל מ"מ עוד היו יכולים לקונן עליהם ולספר קומץ מהם בדיבורים, לדאוג על הנשארים ולבכות על העתיד איך ייבנו שוב החדרים הישיבות וכו'. אף

לייסר ולחזק את הקיימים לתורה ולעבודה. לא כן בשלהי תש"ב שכמעט בכליון חרוץ כלו קהילות הקודש ואף המתי מספר שנשאר דווים בשעבוד ועבודת מצרים... אין דברים אשר בהם נוכל לקונן על צרותינו, אין מי לייסר ולא לב לעורר לעבודה ותורה... אנא ה' רחם ואל תאחר להושיענו". על דברים אלה, שאינם מצוטטים כמובן במאמר, קשה לכתוב באופטימיות "עוד לא אפסה תקווה".

הכותרת לפסקה המסיימת את המאמר היא "בשורת הנצחיות הבוקעת מן הספר". כאן מנסה הכותב למתן את המסר הטראגי של המאמר. "ספרו החדש של הרבי מפיאסצ'נה, 'אש קודש', מהווה תקליט חי לכל מה שהתחולל בנפשם של מקדשי ה' בגטו ורשה על רקע חזות המלחמה הרוחנית ביהודים... כי אכן זהו מאזן השואה הנאצית: הגוף היהודי בותר ובוקע למחצה ולרביע נשרף ונוקר אולם הנשמה היהודית לא נכנעה. נפש ישראל יצאה מזוככת מתוך כור המשרפות וכבשני המוות". האם זה אכן מאזן השואה, כפי שהוא בא לידי ביטוי בספר?

ניתוח מדוקדק וצמוד של המאמר חושף תופעה מעניינת וחריגה בנוף הכתיבה החדגוני של "בית יעקב". הוא חושף עימות פנימי בין המסר החרדי הקאנוני של השואה, שכל מרכיביו כלולים במאמר, לבין הטקסט הזועק את ההיפך; בין שואה שכולה קידוש ה', שבה "הגוף בוקע ובותר אך הנשמה היהודית יצאה מזוככת", לשואה המהרסת את הנשמה היהודית עד "שאינו מרגיש אם איש ישראל הוא אם אדם אם בהמה", ושבה קורא האדמו"ר ביאוש: "אנא ה' רחם ואל תאחר להושיענו".

במובן מסוים ניתן לנסח את השוני בכך שזו אחת הפעמים הבודדות שסיפור השואה נבנה מתוך זיכרונותיהם האוטנטיים של אלה שחוו את ההתרחשויות, ולא על-פי צרכיה וערכיה של החברה הצורכת זיכרונות אלה.

המסרים המועברים במאמר באמצעות הדרשות תואמים היטב את הצרכים ואת מערכת הערכים החרדית. כך, למשל, מודגש הערך של לימוד התורה כמגן בפני הצרות, ומודגש חישולה של האמונה בים הפורענויות. ואולם הקטע הארוך והמרכזי במאמר מוקדש לסבלם של האבות המזדהים עם סבלם של ישראל במצרים (מתוך דרשת שביעי של פסח ת"ש). בהעמידו רעיון זה במוקד המאמר, יצר הכותב רושם כאילו שאלות אלה עמדו במרכז עיונו של הרבי. למעשה, מודחקת לחלוטין זעקתו הגדולה.

על דרך ההכללה ניתן לומר, שבדמותו מממש הרבי מפיאסצ'נה את זיכרון השואה החרדי, אך בה בעת הוא חותר תחת שני הקודים הבסיסיים שלו. שהרי מצד אחד אין כמוהו המממש את קוד "קידוש ה'", הוא מגלם את דמות הגיבור האידיאלי שהחברה החרדית יכולה להעלות בעיני רוחה בהקשר של השואה. עצם אמירת הדרשות תוך קיום מסגרות חסידיות בתוך הגטו מאשרת את המודל החרדי של "קידוש ה'". מצד שני, בהיותו מסמך אותנטי הנותן קול למצבו הקיומי והדתי של האדם המאמין בתקופת השואה, הוא סוטה בחריפות מהאופן שבו

קודד מושג "קידוש ה'" בחברה החרדית. הוא מבטא מצוקה, הוא משקף את תחושתו של הרבי שהמערכת הדתית בגטו התמוטטה כמעט לחלוטין, והוא מעלה זעקה אמונית חריפה. גם ביחס לקוד השני – קוד "נס הצלת התורה בימינו" – מציגה דמותו של הרבי מפיאסצ'נה עמדה אמביוולנטית. מצד אחד מדובר בדמות של רבי חסידי, והדבר עונה על הצורך לרומם את ה"גדולים" ולבצר את מעמדם דווקא על רקע השואה. מצד שני, התנהגותו עלולה להעמיד בצל את כל אותה מנהיגות חרדית שהוברחה במהלך המלחמה לארץ-ישראל ולארצות-הברית, ושלה שמור כותל המזרח בזיכרון השואה החרדי בשל תפקידה המכריע בשיקום עולם התורה לאחר השואה. הוא אף עלול להציג אלטרנטיבה של התנהגות המנהיגות החרדית בתקופת השואה.

מכאן נובע היחס האמביוולנטי כלפי הרבי מפיאסצ'נה, כפי שהוצג כאן. יש לזכור שב-22 שנות הופעתו של "בית יעקב" הוקדשו שלוש כתבות מקיפות בלבד לאדמו"ר מפיאסצ'נה ולספרו "אש קודש". הירחון אמנם אינו נוהג בו כפי שנהג בספרו של הרב טיכטל, "אם הבנים שמחה", שבא חשבון נוקב עם המנהיגות החרדית ודרכה האנטי-ציונית לפני השואה; ספר זה אינו מוזכר לטוב או למוטב בכל גיליונות הירחון. אלא שקיים הבדל יסודי בין הרב ק"ק שפירא לרב טיכטל. את דבר קיומו של הראשון אין הירחון החרדי מעלים; להיפך, הוא מזכיר אותו ואף בונה את דמותו כגיבור תרבות חרדי. האמביוולנטיות כלפיו נובעת מכך שה"בעייתיות" שבספרו הופכת אותו גם לאנטי-גיבור.

מקור: בשביל הזיכרון 20, 1997, עמ' 18-23.